

О. М. Мрихіна, КЗ „Луганський навчально-виховний комплекс спеціалізована школа І ступеня-гімназія №60 імені 200-річчя міста Луганська”

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ГІМНАЗІЇ

Мрихіна О. М.

Педагогічні умови соціалізації старшокласників у навчально-виховному процесі сучасної гімназії

Педагогічні умови соціалізації старшокласників у сучасному навчально-виховному процесі є відображенням рівня сформованості сукупності соціальних якостей. Соціальна активність та соціальна відповідальність у процесі співпраці учнівського та учительського колективів є основними критеріями ефективності соціалізації старшокласників у школі.

Ключові слова: соціалізація, старшокласники, педагогічні умови, соціальна активність, соціальна відповідальність, соціально-педагогічна діяльність.

Мрыхина О. М.

Педагогические условия социализации старшеклассников в учебно-воспитательном процессе современной гимназии

Педагогические условия социализации старшеклассников в современном учебно-воспитательном процессе являются отображением уровня формирования совокупности социальных качеств. Социальная активность и социальная ответственность в процессе сотрудничества ученического и учительского коллективов являются основными критериями эффективности социализации старшеклассников в школе.

Ключевые слова: социализация, старшеклассники, педагогические условия, социальная активность, социальная ответственность, социально-педагогическая деятельность.

Сучасне суспільство потребує громадянина високодуховного, творця своєї культури, творця своєї держави. У формуванні такої особистості велику роль відіграє соціалізація, яка забезпечує становлення ціннісних орієнтацій на основі засвоєння культурного та соціального досвіду нації. У наш час школа є одним із провідних інститутів багатогранного процесу підготовки соціально

активного молодого покоління. У сучасному світі індивід є найвищою цінністю саме тому, що шляхи розвитку людства пролягають не поза людиною, а в ній самій, через її вдосконалення. Соціалізована особистість є фактором, який визначає характер суспільства, головним елементом соціальної системи держави, суспільства, громади, суб'єктом та об'єктом усіх соціальних відносин.

Соціально-педагогічний процес має яскраво виражений суперечливий характер, що є віддзеркаленням діалектичного закону єдності та боротьби протилежностей. Протиріччя виникають та проявляються там, де спостерігається відставання практичної соціальної педагогіки від вимог життя [3, с. 11]. Відповідно до оновлення педагогічних умов соціалізації змінюється завдання освітніх закладів. Сучасна гімназія в демократичному суспільстві має бути відкритою виховною системою. Яка активно взаємодіє у соціалізаційних процесах із середовищем. Інформаційне суспільство вимагає від системи освіти підготовки соціально активних особистостей, здатних приймати відповідальні рішення у процесі соціалізації. Старшокласники – це особлива соціально-демографічна група, яка знаходиться на порозі дорослого життя, де повинна буде реалізувати всі потреби особистості в соціумі.

Збільшення стихійної складової соціалізації юнацтва в умовах переходу до інформаційного суспільства спонукає до створення адекватних педагогічних умов, здатних сприяти підвищенню ефективності процесу соціалізації старшокласників у навчально-виховному процесі сучасної школи.

Зміна ціннісних орієнтацій українського суспільства у зв'язку з динамічністю соціально-економічних процесів, зниження рівні соціального контролю призводять до втрати духовних орієнтирів особистості, нетолерантності, агресивності, байдужості, що загострює проблему морального становлення громадянина та актуалізує потребу виховання в нього відповідальності, ціннісного ставлення до себе, до інших людей.

Добробут країни залежить від того, наскільки успішним є кожен із її громадян. Суспільству потрібна особистість, здатна до самоосвіти та саморозвитку, яка вміє застосовувати набуті знання у вирішенні практичних

завдань, має стійкі цінності, здійснює вибір таких способів діяльності, реалізація яких сприятиме досягненню блага як для себе, так і для інших. Саме ці пріоритети задекларовано в Концепції загальної середньої освіти, Національній доктрині розвитку освіти України XXI століття, законах України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”. У яких ідеться про необхідність формування незалежної й відповідальної особистості, створення умов для її максимального розвитку та самореалізації.

Доцільність соціалізації старшокласників визначається тим, що юнаки й дівчата є досить зрілими за психофізіологічними характеристиками, втім їм бракує соціального досвіду, що викликає ризик дезадаптації з такими негативними наслідками, як нігілізм, егоїзм, байдуже ставлення до навчання, до суспільно корисних справ, конфлікти з оточуючими. Саме тому важливим завданням сучасної школи є пошук нових педагогічних ідей для створення необхідних умов соціалізації старшокласників, які мають позитивну просоціальну орієнтацію.

У соціально-педагогічній літературі останніх років існує тенденція до вивчення процесу соціалізації молоді. Проблема соціалізації молодого покоління досить ґрунтовно досліджена в зарубіжній та вітчизняній літературі. Теоретико-методологічні засади соціалізації були розроблені філософами, соціологами, психологами: Н.Андреєнкова, С.Батенін, М.Вебер, Ф.Гіддінгс, Е.Еріксон, І.Кон, М.Лукашевич, В.Москаленко, Б.Паригін, З.Фрейд, В.Ядов; педагогами, соціальними педагогами: Г.Авер'янова, О.Безпалько, Н.Заверико. Ю.Загородній, І.Зверева, А.Капська, А.Мудрик, Ю.Поліщук, А.Рижанова, С.Савченко, С.Харченко та ін. Особливості процесу соціалізації в сучасних умовах інформаційного суспільства досліджували Ш.Амонашвілі, Н.Гавриш, Н.Лавриченко, А.Рижанова. Соціалізаційна тематика продовжує свій розвиток у дисертаційних роботах Ю.Богінської, В.Іванова, Н.Ковальчук, О.Панагушиної. Педагогічним умовам присвятили роботи О.Вишневіська, Ю.Загородній, В.Іванов.

Актуальність розробки педагогічних умов соціалізації старшокласників у навчально-виховному процесі гімназії зумовлена тим, що саме учні старших класів як особлива соціальна група знаходяться поміж дитинством та дорослістю та значною мірою ще не визначили своєї соціальної ролі, тим більше, що для деяких старшокласників загальноосвітній заклад залишиться останнім освітнім інститутом соціалізації.

Як відомо, активність індивіда зумовлена людською потребою належати до соціуму, сприймати, оцінювати й осмислювати його, ідентифікувати себе із своїм народом, конкретною соціальною групою. На стадії переходу взаємовідносин і зв'язків стереотипні вимоги групи до поведінки індивіда спонукають його до вироблення відповідної лінії поведінки особи й вибору конкретного її варіанта. Отже, основа соціально-психологічного розуміння соціалізації особистості ґрунтується на характеристиці соціально-психологічного типу особистості як специфічного утворення, продукту соціально-психологічного відображення соціального життя, соціальних відносин. Формування соціально-психологічного типу старшокласника відбувається насамперед за допомогою власного досвіду спілкування в безпосередніх соціальних контактах, де учень гімназії зазнає впливу мікросередовища, а через нього — і макросередовища, його культури, соціальних норм і цінностей.

Культура як специфічний людський спосіб діяльності, спрямований на створення духовних та матеріальних цінностей, результатом якого є система ідеалів, цінностей, норм поведінки, що динамічно розвиваються та втілюються в соціальному розвитку людини, у її духовному світі [5, с. 306], має принципове значення в процесі соціалізації.

Соціальне виховання організує процес перетворення зовнішньої для індивіда соціальної культури на зміст свідомості людини, її особистісної культури, зокрема соціальної самосвідомості [4, с.88 – 89] Учень старших класів прилучається до тієї чи іншої групи часто саме задля того, аби стати її частиною, досягнути почуття «Ми» й почуття «Я» серед «Ми», що позбавляє

самотності, дає відчуття сили і впевненості, спонукає до впливу на соціальне життя у групі в процесі міжособистісних контактів, сприяє набуттю індивідуального досвіду. Двосторонній процес соціалізації у гімназії передбачає засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків і активне відтворення цих зв'язків. Тобто старшокласник не лише адаптується до умов соціуму, елементів культури, норм, що формуються на різних рівнях життєдіяльності суспільства, але й перетворює їх у власні цінності, орієнтації, установки завдяки власній активній життєвій позиції.

Успішній соціалізації сприяє дія таких чинників, як очікування, зміна поведінки і прагнення відповідати цим очікуванням. Долучаючись до процесу історичної практики, індивід проявляє свою соціальну сутність, формує соціальні якості, набуває особистого життєвого досвіду. Об'єктивно, формуючи й розвиваючи власне «Я», учень не може існувати без спілкування та поза діяльністю гімназії. Основними сферами соціалізації є діяльність, спілкування та самосвідомість. У діяльності старшокласник виражає себе як суспільний індивід, проявляє особистісні смисли, самостійність, ініціативу, творчість, засвоює нові види прояву власної активності. У сфері взаємодії учнів та вчителів відбувається поглиблене розуміння себе та інших учасників відповідного процесу, збагачення змісту партнерства та сприйняття індивідами один одного. Сфера самосвідомості передбачає становлення «Я-концепції» учня, осмислення свого соціального статусу в гімназії, засвоєння соціальних ролей, формування соціальної позиції, моральної орієнтації. Старшокласник відповідає самому собі на запитання «хто я є?», «що я хочу й можу?». Пошук відповідей вимагає емоційних, вольових та інтелектуальних витрат, власної ініціативи, активності, стійкості тощо. Вчинок самовизначення має за мету дійти до визначення себе як істоти, що приречена на вчинок істини, краси й добра, на вчинок любові, тяжіє вчиняти, не може не вчиняти. Це період випробування на вчинкову зрілість. Вчинок самовивільнення передбачає рефлексивну орієнтацію в ситуації, яка склалася, з'ясування її передумов і

прогнозування її подальшого розгортання з погляду прийнятності чи неприйнятності для реалізації своїх задумів. І в цьому відстежується вплив на учня соціального оточення не лише безпосередньо, прикладами, поведінкою, міркуваннями окремих учасників навчально-виховного процесу, а й через книги, засоби масової комунікації, встановлені в суспільстві закони, правила, норми, моральні цінності. Загальновизнаним є той факт, що групи однолітків відіграють одну з провідних ролей у соціалізації дитини, а отже, мають визнаватись як активна соціальна сила.

На думку вчених (Н.Смелзер, А.Цісарук), саме такі об'єднання мають визначальний вплив на поведінку дітей та вибір ними провідних цінностей, установок, позицій, які допомагають орієнтуватися в житті [6, с.156]. Водночас учителям середніх навчальних закладів слід пам'ятати, що характеристики, які вміщуються в поняттях «психологічний вік» і «соціальний вік», не завжди збігаються: наше життя дає непоодинокі приклади, коли учень відповідає своєму психофізіологічному вікові, а в плані соціальної зрілості вважається інфантильним. Педагогічному колективу під час організації навчально-виховного процесу необхідно створити такі педагогічні умови, які допоможуть старшокласникам довести собі та іншим, що вони здатні до самостійного життя.

Усі підходи до питань взаємодії молоді та соціальних структур виводять на проблему стабільності, яка передбачає стан відносної рівноваги, збалансованості дій соціальних груп та учнів, який характеризується відчуттям безпеки, спокою, комфортним становищем, упевненістю, сукупністю відносин, за допомогою яких забезпечуються оптимальні умови нормального спілкування та взаємодії. Якщо соціальні групи та окремі школярі відносно безболісно пристосовуються до змін у внутрішньому і зовнішньому соціальному середовищі, то стабільність можна вважати динамічною. У разі, якщо педагогічні умови соціалізації старшокласників ґрунтуються на засадах авторитарності (педагоги зорієнтовані на формування „соціально однорідних гвинтиків”), а „стабільність” досягається за рахунок повчання та залякування, то це призводить до стану застою, стагнації. Водночас дуже високий рівень

соціально-психологічної стабільності шкільної спільноти може зменшити її життєздатність; вона не завжди здатна швидко адаптуватися до змін у соціальному середовищі. Юність є тим періодом, структура ідентичності якого впливає на всі наступні стадії соціалізації особистості.

Ефективність соціалізації старшокласників залежить від узгодженості соціально-виховних впливів педагогічного колективу під час навчання та активної участі учнів старших класів у соціально-творчій діяльності гімназії. Сучасні вчені детермінують такі провідні ролі вчителя, як „соціальний педагог” (створення комфортних умов спілкування в школі та дома, формування навичок соціального життя); „фасілітатор” (допомога учням у самовизначенні та самореалізації через бесіди, тренінги та індивідуальну роботу з учнями) [2, с.18 – 19].

Продуктивність пошуку оптимальних педагогічних умов для соціалізації старшокласників можлива на основі усвідомлення дорослими змісту соціалізації підлітка, тобто суб’єктивного присвоєння підлітком соціальності в її суспільно значущій оцінці. Можна виокремити два стійких типи позицій підлітка, які мають принципово різний соціально-психологічний зміст — проміжні „Я в суспільстві” та вузлові „Я і суспільство”. При реальному поєднанні цих позицій на перший план виходить то одна, то інша. Практика співпраці учнівського та учительського колективів гімназії показує, що вирішальна роль належить позиції „Я і суспільство”, адже підлітковий етап соціалізації вирізняється найбільш вираженою індивідуалізацією, самодетермінацією, самоуправлінням підростаючої людини, яка не просто стає суб’єктом, але й усвідомлює себе як суб’єкт. „У співпраці, – пише Л.С. Виготський, – під керівництвом, з чиеюсь допомогою дитина завжди може зробити більше й вирішити більш складні завдання, ніж самотійні...” [1, с. 243]

У нинішній ситуації соціалізації підлітка, коли відбувається глобальна трансформація суспільного ладу, дуже важливо оберігати юне покоління від стану соціальної фрустрації і всіляко сприяти його прогресивному зростанню.

Суперечності процесу соціалізації підлітків виявляються в абсолютизації традиційної системи «Суспільство — діти», тоді як сучасний етап соціалізації та соціального розвитку актуалізує потребу активізації через інституції виховання системи «Діти — суспільство», яка дасть змогу екстраполювати динаміку ціннісних відносин і орієнтацій старшокласників, що вже проявилася, на майбутнє й передбачити таким шляхом можливі перманентні перетворення. У структурі соціалізації старшокласників моральні цінності виступають тією проміжною ланкою, яка регулює відповідність між поведінкою, діями, інтересами, потребами учня, що впливають із соціальних відносин. Виходячи з цього, соціально-психологічним феноменом старшого шкільного віку можна вважати вибір особистісних цінностей та індивідуальної лінії поведінки. Великою мірою зміст юнацьких цінностей залежить від культурного контексту й історичного періоду, за якого живе молоде покоління. Ті бурхливі соціальні події, що відбуваються у світі й нашій країні змушують юнаків та дівчат самостійно робити вибір, особисто орієнтуватись у всьому й займати незалежні позиції. Саме тому порівняно з минулими поколіннями теперішні старшокласники характеризуються більш тверезим, розумно-практичним поглядом на життя, незалежністю й самостійністю.

Отже, за обставин сьогоденної свободи, у розмаїтті соціальних впливів суспільства, що носять різноспрямований характер, старшокласники не спроможні самостійно встановлювати усвідомлені відносини зі світом. І саме вчитель, майстерно володіючи соціально-педагогічним та психологічним інструментарієм, зможе сформувати високий рівень самосвідомості та забезпечити оптимальні умови для розкриття власного потенціалу учня, який у подальшому підніматиметься сходами особистісного розвитку.

Література

1. **Выготский Л. С.** Собр. соч. : В 6 т. / Л. Выготский – М. : Педагогика, 1984. – т. 4. – 432 с.

2. **Классному** руководителю о воспитательной системе класса : Метод. пособие / Под ред. Е. Н. Степанова. – М., 2000. – 160 с.
3. **Методология** и методы социально-педагогических исследований / Авт.-сост. : С. Я. Харченко, Н. С. Кратинев, А. Н. Чиж, В. А. Кратинова. – Луганск : Альма-матер, 2001. – 216 с.
4. **Рижанова А. О.** Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті: Дис. ... д-ра пед. наук / Алла Рижанова. – Луганськ, 2005.
5. **Бабосов Е. М.** Общая соціологія / Е. Бабосов. – Мн. : Тетра-Системс, 2004. – 639с .
6. **Cisaruk A.** Process of Socialization / A.Cisaruk – Detroit. Michigan : International Ethnic Printers, 1974. – 217 p.

Mrykhina O. M.

The pedagogical terms of socialization of senior pupils in modern school

The pedagogical terms of socialization of senior pupils in modern school define the level of formed of aggregate of social qualities. Social activity and social responsibility in the partnership process of pupils and teachers are the main criteria of efficiency of socialization of senior pupils in modern school.

Key words: socialization, senior pupils, pedagogical terms, social activity, social responsibility, social-pedagogical activity.

Відомості про автора

Мрихіна Ольга Михайлівна – заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу „Луганський навчально-виховний комплекс спеціалізована школа І ступеня-гімназія №60 імені 200-річчя міста Луганська”. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики формування соціально активної позиції особистості старшокласників у взаємодії учительського та учнівського колективів школи.